

KLANLAR NOFORMAL TASHKILOTLAR SIFATIDA

Maxsimova Madinabonu Maxtum qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Psixologiya va sotsiologiya kafedrası

Sotsiologiya yo'nalishi 3-bosqich talabasi.

maxsimovamadina@gmail.com<https://doi.org/10.5281/zenodo.18068308>

Annotatsiya. Ushbu maqolada klan tushunchasi haqida qisqa ma'lumotlar va shu doirada shakllanadigan noformal (norasmiy) tashkilotlarning ijtimoiy tabiati, tuzilishi va funksiyalari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Klanlarning tarixiy ildizlari, ularning ijtimoiy tuzilma sifatidagi o'rni hamda zamonaviy jamiyatlarda norasmiy tarmoqlar ko'rinishida qayta namoyon bo'lishi asoslanadi. Turli davlatlarda klan asosidagi tashkilotlarga nisbatan bo'lgan fikrlar, qarashlar qisqacha keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Klan, tashkilot, Xitoy, Janubiy Jiangsi, Sharqiy Guangdong, Garvard, mexanizm, jamiyat, guruh.

Kirish. Tashkilot tushunchasiga to'xtalishdan oldin klan so'zini tahlilini ko'rib o'tadigan bo'lsak, klan bu urug'chilik munosabatlari yemirilishi davrida – taxmin etilgan urug' boshlig'i ismi bilan atalgan qadimiy urug' avlodlari bo'lgan qon-qarindoshlarning yirik guruhlar¹ hisoblanadi. Klan madaniyati bu hodisani o'rganish uchun noyob va muhim istiqboldir. Umumiy qon qarindoshliklari, tug'ilgan shaharlari yoki mintaqaviy aloqalari bilan tavsiflangan klan madaniyati umumiy madaniy qadriyatlar va hissiy identifikatsiya orqali shaxslar o'rtasida ishonch va tegishlilik tuyg'usini o'rnatadi. Ushbu madaniy xususiyat, ayniqsa, shaxsiy xususiyatlar va o'ziga xoslik xususiyatlari (masalan, mintaqaviy kelib chiqishi, familiyasi yoki martaba izlanishlari) bir-biriga juda mos keladigan joylarda, qiziqish guruhlarini shakllantirish uchun kuchli ijtimoiy asos yaratadi. Klan madaniyati muhim ijtimoiy mexanizm sifatida Xitoy jamiyatiga keng ta'sir ko'rsatadi.² Tashkilot esa biror bir maqsadga erishi uchun birlashgan shaxslar yoki resurslar yig'indisidir.³

Tashkilotlar rasmiy va norasmiy bo'lishi mumkin. Norasmiy tashkilotlar sotsiologiya va menejment nazariyasida rasmiy me'yorlar tomonidan belgilanmagan, biroq real hayotda samarali ishlaydigan ijtimoiy tizim sifatida o'rganiladi. Norasmiy tashkilot tashkilotdagi shakllangan faoliyatning barcha jihatlarini qamrab oladi, ular tashkilotning "rasmiy" o'lchamini tashkil etuvchi rasmiy yoki rasmiy ravishda ishlab chiqilgan munosabatlar va protseduralarning bir qismi emas.⁴

Metod va materiallar. Norasmiy tashkilot tushunchasi 1960-yillardan beri kamroq to'g'ridan-to'g'ri va ochiq qo'llanila boshlanganining asosiy sabablaridan biri shundaki, ijtimoiy fanlar olimlari uni dunyoga birinchi bo'lib taqdim etgan Garvard nashrlari bilan bog'lashga moyil bo'lishgan. Avvalroq ta'kidlab o'tilganidek, bu ish tizimli fikrlashning asosini tashkil etdi - bu yondashuv keyinchalik ko'plab tashkiliy tadqiqotchilar tomonidan rad etildi.⁵

¹ <https://uz.wikipedia.org>

² Formation and Impact of Informal Interest Groups: The Role of Clan Culture SINGAPORE MANAGEMENT UNIVERSITY 2025 Copyright (2025) Wang, Bin 6-p

³ <https://wikipedia.org/wiki/Tashkilot>

⁴ <https://www.sciencedirect.com/topics/computer-science/informal-organization>

⁵ <https://www.sciencedirect.com/topics/computer-science/informal-organization>

Klanlar asosidagi tashkilotlar haqida o'rganadigan bo'lsak, turli manbalarda turli ma'lumotlar keltirib o'tilgan. Ya'ni klan asosidagi tashkilotlar jihatlari aytib o'tilgan.

Kuzatishlarimiz natijasida klanlarga berilgan quyidagi fikrlarni ko'rishimiz mumkin, klanlar qishloq joylardagi ijtimoiy beqarorlik bilan ijobiy bog'liq bo'lib, oraliq zonlarda ijtimoiy nizolar va manfaatlar to'qnashuvining kuchayishi bilan bog'liq mexanizmlar, huquqiy boshqaruvning pasayishi va potentsial manfaatlarining ortishi bilan kuchayadi. Tadqiqotda tahlil qilish uchun 2015–2021 yillardagi Xitoy uy xo'jaliklari moliya tadqiqotidan olingan qishloq darajasidagi ma'lumotlardan foydalanilgan.⁶

Klanga asoslangan norasmiy institutlar ichida ijtimoiy tashkilot va hokimiyatni taqsimlash mexanizmlari zamonaviy davlat qurish tashabbuslari bilan murakkab o'zaro ta'sirlarni o'z ichiga oladi, mahalliy boshqaruv va ijtimoiy birdamlikka ta'sir qiladi, inklyuziv vakillikni saqlash va hokimiyat dinamikasini nazorat qilishda qiyinchiliklarga duch keladi.⁷

Klanga asoslangan norasmiy institutlarda ijtimoiy normalar o'zgarishining asosiy mexanizmi savdolashish kuchidagi assimetriyalar tufayli yuzaga keladigan savdolashishdir.

Tadqiqot ushbu dinamikani tushunish uchun ijtimoiy kontekstlarda strategik qarorlar qabul qilishni o'rganadi.⁸ Bundan tashqari Janubiy Jiangsi va Sharqiy Guangdongdagi ikkita amaliy tadqiqot orqali Klan tashkilotlarining moslashuvi, tiklanishi va qayta tiklanishi hamda ularning qishloq hokimiyat tuzilmalariga ta'siri o'rganiladi.

Bunda klanga asoslangan norasmiy institutlar ichida ijtimoiy tashkilot mexanizmlari va hokimiyatni taqsimlashga e'tibor qaratiladi,⁹ - shu kabi tushunchalar berib o'tilgan.

Mulohaza va natijalar: Klanlar, qarindoshlik va xayoliy qarindoshlik aloqalariga asoslangan norasmiy tashkilotlar sifatida, o'tish davridan keyingi rejimlarga klan asosidagi tayinlashlar, homiylik va aktivlarni tortib olish orqali ta'sir ko'rsatadi va rasmiy institutlarni puchga chiqaradigan norasmiy rejimni yaratadi.¹⁰

Klanlar dominant ijtimoiy-siyosiy tashkilotlar bo'lib xizmat qiladi, urug'chilik qadriyatlari va qoidalar boshqariladigan sub'ektlarni yaratish uchun safarbar qilinadi, bu esa davlat hokimiyatini samarali ravishda kengaytiradi va hokimiyat munosabatlarini o'zgartiradi¹¹.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, klanlar noformal tashkilot sifatida bir qator funksiyalarni bajaradi. Avvalo ular a'zolar o'rtasida ishonch va sodiqlik munosabatlarini mustahkamlaydi.

Shuningdek, klanlar resurslarni taqsimlash, ijtimoiy himoya va nizolarni norasmiy yo'l bilan hal etishda alohida ahamiyatga ega. Biroq natijalar klanlarning salbiy jihatlarini ham ko'rsatib o'tadi; xususan ular rasmiy qoidalar va qonun ustuvorligiga zid bo'lgan amaliyotlarni kuchaytirishi mumkin. Agar klanlar rasmiy tizim bilan muvofiqlashgan holda faoliyat yuritrsa, ular ijtimoiy barqarorlikka xizmat qiladi; aks holda esa salbiy natijalar keltirib chiqarishi mumkin.

Xulosa. Ijtimoiy tadqiqotlarning mantiqiy asoslari nuqtai nazaridan qaralganda, klanlar faoliyatini tahlil qilishda ilmiy hukm va xulosalarning asoslangan bo'lishi talab etiladi.

⁶. Boshqaruvning muqobil usullari: Xitoyning qishloq joylarida klanlar va ijtimoiy beqarorlik Tongwei Qiu, Yifei Li, Xinjie Shi, Changyan Peng, Biliang Luo Xitoy iqtisodiy sharhi, 2024

⁷. Somali hukumati an'anaviy klan asosidagi tizimlar bilan qanday ishlaydi: adabiyot sharhi Afifa Warsame Afrika, 2024,

⁸. Jean Ensminger, J. Knight Hozirgi antropologiya, 1997, 174 ta iqtibos

⁹. Moslashish, tiklanish va qayta qurish: Klan tashkilotlari va qishloq hokimiyat tuzilmalari: Janubiy Jiangsi va Sharqiy Guangdongdan ikkita amaliy tadqiqot Z. Guoxua 2004

¹⁰. Klan siyosatining mantig'i: Markaziy Osiyo traektoriyalaridan dalillar; Ketlin A. Kollinz 2004

¹¹. Klanlararo boshqaruv: Efiopiyaning Somali pastorallarini jamoatchilikka asoslangan ijtimoiy himoya dasturi orqali boshqarish; Getu Demeke Alene, J. Duncan, X. Deyk Muhim ijtimoiy siyosat, 2022

Ularning faoliyatini ilmiy o'rganish jamiyatda norasmiy institutlarning rolini tushunish, ularning rasmiy tizimlarga ta'sirini baholash va ijtimoiy boshqaruvni takomillashtirish uchun muhimdir. Buyondashuv ijtimoiy jarayonlarni yanada aniqroq tushunish va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar**Asosiy manbalar**

1. Formation and Impact of Informal Interest Groups: The Role of Clan Culture SINGAPORE MANAGEMENT UNIVERSITY 2025 Copyright (2025) Wang, Bin 6-p
2. Boshqaruvning muqobil usullari: Xitoyning qishloq joylarida klanlar va ijtimoiy beqarorlik Tongwei Qiu, Yifei Li, Xinjie Shi, Changyan Peng, Biliang Luo Xitoy iqtisodiy sharhi, 2024
3. Somali hukumati an'anaviy klan asosidagi tizimlar bilan qanday ishlaydi: adabiyot sharhi Afifa Warsame Afrika, 2024,
4. Jean Ensminger, J. Knight Hozirgi antropologiya, 1997, 174 ta iqtibos
5. Moslashish, tiklanish va qayta qurish: Klan tashkilotlari va qishloq hokimiyat tuzilmalari: Janubiy Jiangsi va Sharqiy Guangdongdan ikkita amaliy tadqiqot Z. Guoxua 2004
6. Klan siyosatining mantig'i: Markaziy Osiyo traektoriyalaridan dalillar; Ketlin A. Kollinz 2004
7. Klanlararo boshqaruv: Efiopiyaning Somali pastorallarini jamoatchilikka asoslangan ijtimoiy himoya dasturi orqali boshqarish; Getu Demeke Alene, J. Duncan, X. Deyk Muhim ijtimoiy siyosat, 2022

Axborot manbalari

8. <https://uz.wikipedia.org>
9. <https://wikipedia.org/wiki/Tashkilot>
10. <https://www.sciencedirect.com/topics/computer-science/informal-organization>